

به نظر می‌رسد که کاربرد گفتمان بویژه در ایران پس از پیروزی انقلاب که سیاست از پشتوانه نظری مشخصی برخوردار است، نمود پررنگی یافته اما معنای این واژه چندان دقیق و متعین نبوده است. با وجود اختلاف نظرهای فراوانی که در تعریف کلمه گفتمان وجود دارد، به نظر می‌رسد که به کارگیری این واژه در ایران عمدتاً ناظر به تحلیل متن بوده است و متن در اینجا صرفاً متن مکتوب نیست؛ بلکه چهارچوب‌های متنی همچون گفتار، نوشتار و خطابه‌ها که در ایران پس از انقلاب موضوعیت داشته‌اند را دربرمی‌گیرد. بنابراین تجلی معانی و مفاهیم مشخص در انواع متن ذکر شده که در یک فرایند ارتباطی شکل می‌گیرند و از انسجام معینی برخوردار می‌شوند و در یک فرایند غیررسمی در ایران گفتمان نامیده

اصطلاح «گفتمان»، امروزه به واژه‌ای رایج در انواع رشته‌ها و حوزه‌ها بدل شده است، تا حدی که صرفاً یکی از واژه‌های رایج در حیطه فهم همگانی است. مشکل این است که معانی عمومی‌تر واژه و کاربردهای نظری آن به هم گره خورده‌اند و این واژه بارها مورد استفاده افراد زیادی قرار می‌گیرد بی‌آنکه معنا و مفهوم و کاربرد آن به درستی درک شده باشد. اساساً واژه گفتمان تاریخ نظری پرفراز و نشیبی داشته و نظریه‌پردازان مختلف معانی و مفاهیم مختلفی از آن را به کار برده‌اند، بنابراین باید توجه داشت که این کلمه معنای واحدی ندارد و نمی‌توان به سادگی و به تکرار آن را به کار گرفت مگر اینکه یک توافق بین‌الذهانی پررنگ و مشخص روی آن وجود داشته باشد.

دارد و در حوزه‌های مختلف نیز کاربرد یافته است. مفهوم گفتمان در نظریه‌های معاصر به یکی از پیچیده‌ترین و بحث برانگیزترین مسائل تبدیل شده است؛ تئون ون‌دایک آن را در کنار مفاهیمی مانند زبان، ارتباط، تعامل، جامعه و فرهنگ، برمی‌شمارد و معتقد است همان‌طور که نمی‌توان درخصوص این کلمات تعریف مشخص و

به لحاظ پیشینه، باید گفت که دهه ۱۹۵۰ عصر ظهور اصطلاح گفتمان در گستره علوم مختلف اجتماعی و انسانی بود. این مفهوم در کمتر از دو دهه حضوری مداوم و عمیق در اکثر رشته‌های علوم اجتماعی و ارتباطی یافت. تحلیل‌های جامعه‌شناختی از این مفهوم که ظاهراً برای اولین بار در مقاله تحلیل گفتمان نوشته زلیک هریس،

پی‌نکته‌هایی بر مفهوم گفتمان در سپهر سیاسی ایران

شعار همان گفتمان نیست

می‌شوند. به بیان ساده‌تر، اگر متن یک محصول مادی و دیداری است، گفتمان یک فرایند ارتباطی و شنیداری محسوب می‌شود و اصولاً مفهوم گفتمان به شکل جدی با زبان و ساختارهای زبانی و فرازبانی عجین است. پس گفتمان اولاً بر مبنای متن یا متون مشخص شکل می‌گیرد و ثانیاً باید در یک فرایند ارتباطی مورد فهم واقع شود. تحلیل‌های گفتمانی در سیاست ایران بیش از هر کشور دیگری برجسته است و این احتمالاً به چند دلیل است؛ اول آنکه جامعه ایران اساساً جامعه‌ای فرهنگی است و آثار غنی فرهنگی و ادبی از دیرباز تاکنون به غنای فرهنگی جامعه و شیوه مواجهه فرهنگی آن با مسائل، شدت بخشیده است. بنابراین «معنا» و «مفهوم» کنش‌ها برای جامعه ایران موضوعیت دارد و این امر بویژه در ارتباط با کنش‌های سیاسی بسیار برجسته‌تر است؛ زیرا کنش‌های سیاسی اولاً فراوان‌تر اتفاق می‌افتند و ثانیاً بخش‌های بیشتری

دقیقی ارائه داد، درباره گفتمان نیز نمی‌توان آن را متعین ساخت. ارنستو لاکلاو و شانتال موفی، گفتمان را مجموعه‌ای معنی‌دار از علائم و نشانه‌های زبان‌شناختی و فرازبان‌شناختی تعریف می‌کنند. نزد آنان گفتمان صرفاً ترکیبی از گفتار و نوشتار نبوده بلکه این‌دو خود اجزای درونی کلیت گفتمان فرض می‌شوند و گفتمان هم دربرگیرنده بعد مادی و هم مزین به بعد نظری است. گفتمان در معنای فنی، علمی و زبان‌شناسانه به جنبه‌هایی از زبان می‌پردازد که تنها می‌توان آنها را با ارجاع به متکلم، وضعیت یا موقعیت مکانی و زمانی وی یا با ارجاع به متغیرهای دیگری بیان کرد؛ که در مشخص کردن بسترهای بافت موضوعی پاره‌گفتار به کار می‌روند. بنابراین می‌توان گفت بستر زمانی، مکانی، موارد استفاده و سوژه‌های استفاده‌کننده هر مطلب یا گزاره و قضیه تعیین‌کننده شکل، نوع و محتوای هر گفتمان به‌شمار می‌روند.

زبان‌شناس معروف فرانسوی به کار رفته بود، در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ وارد عرصه‌های زبان‌شناسی، نقد ادبی، روانکاوی، فلسفه، نظریه سیاسی، نظریه اجتماعی و نظریه فرهنگی شد. البته قابل ذکر است که گفتمان در معنای فنی، علمی و زبان‌شناسانه خود، اولین بار در اواسط دهه ۱۹۶۰ توسط اندیشمند معروف فرانسوی «امیل بنونیست» به کار گرفته شد و رواج یافت. از جمله افراد دیگری که در عرصه تعریف و تبیین این اصطلاح وجود دارند می‌توان به این موارد اشاره کرد: مایکل مان که با نگاهی جامعه‌شناختی به تعریف گفتمان پرداخته است، دایان مک‌دانیل، دانشمند علوم اجتماعی و زبان‌شناس معروف، میشل فوکو، مایکل استابز، ولنتین ولوشیف و زبان‌شناس معروف روسی، ارنستو لاکلاو و شانتال موفی از متفکران پسا ساختارگرای ساکن در انگلستان و تئون ون‌دایک. واژه گفتمان معانی بسیار متعدد و متفاوتی